

ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE FACTORS AND MECHANISMS OF INSTITUTIONALIZATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Метою дослідження стало обґрунтування факторів та механізмів інституціоналізації соціально-економічного розвитку національної економіки. Для теоретико-методичної характеристики інституціоналізації соціально-економічного розвитку національної економіки та обґрунтування факторів впливу автором виділено основні норми, що формують процес інституціоналізації та мають суттєвий вплив на розвиток економічної системи.

Ключові слова: інституціоналізація, національна економіка, соціально-економічний розвиток, фактори, механізми, інституції, інституціональне середовище.

Целью исследования стало обоснование факторов и механизмов институционализации социально-экономического развития национальной экономики. Для теоретико-методической характеристики институционализации социально-экономического развития национальной экономики и обоснования факторов влияния, автором

выделены основные нормы, формирующие процесс институционализации и имеющие существенное влияние на развитие экономической системы.

Ключевые слова: институционализация, национальная экономика, социально-экономическое развитие, факторы, механизмы, институты, институциональная среда.

The purpose of study was to substantiate the factors and mechanisms of institutionalization of socio-economic development of the national economy. For theoretical and methodological characterization of the institutionalization of socio-economic development of the national economy and substantiation of the factors of influence, author has identified the basic rules that shape the process of institutionalization and have a significant impact on the development of the economic system.

Key words: institutionalization, national economy, socio-economic development, factors, mechanisms, institutions, institutional environment.

УДК 338.64

Муніка Н.О.

здобувач

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Постановка проблеми. Інституціоналізація соціально-економічного розвитку національної економіки повинна мати на меті створення дієвих взаємозв'язків між інституціями в сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання, що дасть змогу вивести трансформаційну економічну систему на якісно новий рівень, здатний забезпечити ефективно функціонування цілісного господарського комплексу країни. Це зумовлює необхідність дослідження факторів, здатних сприяти активізації процесу інституціоналізації та механізмів її регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, на наш погляд, бракує наукових праць з проблеми інституціоналізації як фактору розвитку національної економіки. Поштовх розвитку інституціональної економіки та дослідженню процесу інституціоналізації був даний зарубіжними дослідниками, найбільш відомими, серед яких, є Дж. Гелбрейт [1], Р. Коуз [2], Я. Корнаї [3], К. Піч [4], Д. Норт [5], О. Уильямсон [6], Й. Шумпетер [7] та ін.

Серед вітчизняних досліджень особливу увагу слід приділити напрацюванням Н.В. Колодрубської [8], Н. Литвиненко [9], О. Москаленко [10], Т.В. Склярчук [11], А. Ткача [12].

Постановка завдання. Метою нашого дослідження стало обґрунтування факторів та механізмів інституціоналізації соціально-економічного розвитку національної економіки

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна економіка України на сучасному

етапі знаходиться в стані інституціональної трансформації, тобто пошуку та ідентифікації ефективних інституціональних форм соціально-економічного розвитку. Не можна не погодитись з думкою О.М. Москаленко, який стверджує, що «інституціональні дисбаланси та розриви, дисфункціональність макроекономічної системи, регрес суспільних і базових ринкових інститутів залишаються ключовими характеристиками економічної системи України, а також визначають тенденції її економічного розвитку і формують небажані закономірності взаємодії та зворотні зв'язки між економічними агентами та економічною владою тощо» [10].

Важливим аспектом інституціонального підходу в дослідженні національної економіки є рівень дотримання норм (правил), що є конституюючою основою суспільства. За А. Ткачем, «Норми (правила) – це моделі або зразки поведінки, які слід визначають, як слід себн поводити у тій або іншій ситуації» [12, с. 124]. Частіше за все поняття норми використовуються в соціальному контексті, говорячи про наявність в суспільстві зразків поведінки, відхилення від яких веде до покарання порушника з боку інших членів суспільства, обмежує можливість вибору для індивіда, перешкоджає реалізації його прагнення до раціональності.

Для теоретико-методичної характеристики інституціоналізації соціально-економічного розвитку національної економіки та обґрунтування факторів впливу нами виділено основні норми, що формують процес інституціоналізації та мають суттєвий вплив на розвиток економічної системи.

Відповідно, нами трактується поняття інституціоналізації соціально-економічного розвитку національної економіки в умовах децентралізації як процесу формування норми економічної свободи окремих територіальних громад, через їх свідому діяльність, що спрямована на досягнення економічних та соціальних цілей. В свою чергу цей процес базується на наступних основних нормах:

- економічна свобода – як свідомо діяльність (бездіяльність), що спрямована на досягнення економічних цілей за допомогою належним чином придбаної власності і не зустрічає опору як зовнішніх перешкод, так і з боку можливостей самої діючої особи;

- толерантності, як можливості співіснування з визначеним об'єктом;

- довіри, причому в дуалістичному прояві, як міжособистісної довіри учасників громади, так і інституціональної довіри до окремих організацій та інститутів;

- рента орієнтованої поведінки через зміни у бюджетному процесі розподілу фінансових ресурсів;

- правомірної поведінки, як такої, що узгоджується з існуючими в суспільстві правовими нормами [9, с. 106].

Інституціоналізація соціально-економічного розвитку національної економіки повинна ґрунтуватись на принципових положеннях, що регулюють стосунки в економічній сфері та формують відповідне інституціональне середовище. Первинним є створення відповідного правового поля через процес розробки та прийняття необхідних законів, здатних сформулювати нову систему виробничих відносин.

Відповідно, основним принципом процесу інституціоналізації соціально-економічного розвитку повинно стати верховенство права. Крім того важливими аспектами є пріоритет договірних засобів у вирішенні конфліктів; демократичний цивільний контроль; дотримання балансу інтересів особи, громади, регіону, держави, їх взаємна відповідальність; додержання балансу національних та регіональних інтересів.

При цьому основними чинниками, що формують систему факторів інституціоналізації соціально-економічного розвитку економіки є:

- державна політика;
- нормативно-правові чинники;
- чинники розподілу власності;
- організаційно-економічні чинники;
- ринкові чинники;
- інноваційні чинники;
- соціокультурні чинники.

Відповідно на основі норм, принципів та чинників можна сформувати основні фактори інституціоналізації соціально-економічного розвитку країни. Зокрема, відомий зарубіжний економіст К. Піч у своїй праці подає наступну класифікацію інституціональних факторів економічного зростання [4, с. 8]:

- загальні (домінуюча ідея або думка у суспільстві; історичний розвиток суспільства);

- соціальні та психологічні (порівняно стабільні характеристики суспільства, які змінюються еволюційним шляхом; психологічні риси людей, які живуть у суспільстві; особлива роль національної культури, менталітет, види етнічної поведінки);

- політичні (якість конституції та методів кооперації між державою, бізнесом, політичною культурою, неформальними правилами та традиціями);

- економічні (чіткі «правила гри», які визначають ефективні й неефективні види діяльності; права власності; функції і соціальні правила торгівлі; ефективність банківської та фінансової систем; відповідні методи управління ризиками і страхова система; загальноприйнята система податків; децентралізована економічна система; формальні економічні інститути, які позитивно впливають на довгострокове зростання).

Колодрубська Н.В., говорячи про інституціональні фактори економічного зростання, вважає, що їх основною групою можна назвати фактори, об'єднані поняттям «організаційні структури бізнесу». До організаційних структур, які збільшують потенціал економічного росту, вона відносить «промислові кластери (локальні територіальні об'єднання виробництв з визначеною спеціалізацією, які досягають високої конкурентоспроможності), галузеві організації підприємств (провідників технологічних новинок та інших ефективних бізнес-рішень, що сприяють росту галузі), різні кооперативи (аграрні, збутові тощо, підвищуючи стійкість і продуктивність відповідного бізнесу). Всі ці явища більшою або меншою мірою сприяють інтересам розвитку приватного бізнесу, які вони охоплюють».

Другою важливою групою інституціональних факторів росту є «економічна інфраструктура». Сюди відносять ті галузі господарства, які самі не створюють матеріальний продукт, але забезпечують процес його виробництва. Особливу групу інституціональних факторів створює законодавчо-нормативне середовище ділової активності – продукт діяльності держави на різних рівнях владної вертикалі (центральному, регіональному, локальному) [8].

Загальновідомо, що взаємозв'язок між факторами інституційного середовища може бути прямим і непрямым. На нашу думку, фактори впливу на інституціоналізацію соціально-економічного розвитку економіки можуть проявлятися в двох вимірах – фактори стимулювання та фактори стримування. При цьому відповідно до рівня розвитку конкретного фактору, механізму його взаємодії з інституціональним середовищем він може бути як стимулюючим, так і стримуючим. Тобто, на наше переконання, фактори інституціоналізації соціально-економічного розвитку економіки мають дуалістичну природу. Основними серед них можна визначити наступні:

– державна політика та рівень державної підтримки, яка при формуванні ефективної системи здатна забезпечити цілковиту захищеність суб'єктів ринку ;

– податкова політика, яка може справляти вкрай негативний вплив на функціонування суб'єктів ринку при неефективному її формуванні, а може стати поштовхом для як окремих галузей, так і економіки в цілому;

– адміністративні бар'єри. Частіше за все здійснюють стримуючий вплив на інституціоналізацію соціально-економічного розвитку, адже значна кількість нормативно-законодавчих актів та інструкцій, громіздкі процедури для бізнесу ускладнюють виробничі та економічні процеси;

– фінансово-кредитна політика, при належній організації може стати основою для розвитку пріоритетних галузей економіки;

– інвестиційне середовище – в разі ефективності є основою розвитку економіки; в протилежному випадку призводить до відтоку іноземних капіталів, згорання інвестиційних процесів ;

– масштаби тіньової економіки – є одним з основних стримуючих факторів інституціоналізації соціально-економічного розвитку. По суті тіньовий сектор економіки – відображення обернено пропорційного рівня досконалості інституціонального середовища;

– інноваційна політика. Інноваційна діяльність як правило породжує якісні механізми випереджального економічного розвитку, що проявляються в результатах функціонування економічної системи.

Нами сформовано системну взаємодію факторів стримування та стимулювання інституціоналізації соціально-економічного розвитку економіки (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Системна взаємодія факторів стримування та стимулювання інституціоналізації соціально-економічного розвитку економіки

Джерело: розроблено автором

Рис. 1.2. Децентралізація як механізм інституціоналізації соціально-економічного розвитку країни

Джерело: авторська розробка

В основі суспільних трансформацій в Україні лежить реформування територіальної організації влади на засадах децентралізації. Це згодом повинно забезпечити формування нового процесу інституціоналізації соціально економічного розвитку нашої країни, що враховуватиме результати проведеної децентралізації.

Як результат процесу оптимізації адміністративно-територіального устрою держави в Україні мають сформуватися дієздатні громади, здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства та ін., що буде сприяти економічному розвитку регіону та держави у цілому.

В сучасних умовах виникає необхідність розширення інституційних меж системи місцевого самоврядування України. Це зумовлена економічним занепадом українських регіонів. В основі інституційних змін лежить трансформація системи фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та трансформація управлінських відносин відповідно до завдань місцевого розвитку.

Інституційні механізми реформування і розвитку місцевого самоврядування – це зафіксовані і законодавчо закріплені норми реалізації функцій управління регіональним і місцевим розвитком, зорієнтовані на їх здійснення органи державної влади та органи місцевого самоврядування,

а також стійкі принципи і правила взаємовідносин учасників процесу державно-управлінських реформ у цій сфері.

Нами представлено концепт децентралізації як механізму інституціоналізації соціально-економічного розвитку країни (рис. 1.2).

На жаль, на сьогодні існує достатньо високий рівень опортуністичної поведінки українських селян, який супроводжується низькою якістю соціального капіталу села, проблемами у системі підготовки кадрів для сільської економіки, різними формами девіантної поведінки в умовах посилення бідності та безробіття.

Висновки з проведеного дослідження. У цьому сенсі варто виділити кілька ключових проблем, пов'язаних з функціонуванням неформальних інститутів у контексті розвитку об'єднаних територіальних громад на сучасному етапі децентралізації управління.

По-перше, це домінування короткотермінових інтересів у більшості економічних агентів, які визначають характер розвитку об'єднаних територіальних громад. У результаті цього, вказані громади не спроможні розвиватися на основі формування стратегічних планів та реалізації довгострокових інвестиційних проектів.

По-друге, важливою проблемою, пов'язаною з деструктивним впливом неформальних інститутів на розвиток об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації управління є низька якість

соціального капіталу, успадкована ще з часів командної економіки. Це призводить до нездорової конкуренції за наявні ресурси та знижує ефективність використання потенціалу об'єднаних територіальних громад, нівелюючи процес об'єднання та децентралізації управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гелбрейт Дж.К. Экономические теории и цели общества. М. : Прогресс, 1976. – 368 с.
2. Коуз Р. Фирма, рынок и право. – М. : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
3. Корнаи Я. Дефицит. – М. : Наука, 1990. – 607 с.
4. Piech K. (ed.). Economic Policy and Growth of Central and East European Countries. London, University College London, 2003.
5. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
6. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контракция. – СПб. : Лениздат; CEV Press. 1996. – 702 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
8. Колодрубська Н.В. Институціональні фактори економічного зростання в сучасних умовах. Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 7-8. – С. 20–22.
9. Институціональні складові соціально-економічного розвитку країни: монографія / Н.І. Литвиненко; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2015. – 310 с.
10. Москаленко О.М. Теорія та методологія институціональної структури моделі випереджачого економічного розвитку. Ефективна економіка. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_1_61
11. Склярук Т.В. Дослідження институціонального середовища, яке впливає на формування транзакційних витрат підприємства. Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 22–25.
12. Ткач А.А. Институціональна економіка. Нова институціональна економічна теорія. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.